

מסע ומעש: מכתבי ויסוצקי מארץ ישראל

בקיץ 1897, בימיה האחרונים של שנת תרנ"ז, התכנס בבאזל הקונגרס הציוני הראשון ביוזמתו ובהנהגתו של תיאודור הרצל. מכאן ואילך נישא שמה של 'הציונות' בפי רבים בעולם היהודי, ונוכחותה החלה להיות מורגשת בזירה המדינית של אירופה. התנועה הציונית כמעט והשכיחה את המפעל שקדם לה - חיבת ציון.

חודשים ספורים לפני כן חתם קלונימוס זאב ויסוצקי על ההקדמה של ספרו 'קבוצת מכתבים'. הספר, כשמו כן היה: אסופת מכתבים בענייני יישוב ארץ ישראל, שוויסוצקי שלח לאישי ציבור רבים סביב פעילותו ב'חובבי ציון' - התארגנות של יהודי מזרח אירופה שקידמה התיישבות חקלאית בארץ ישראל בשליש האחרון של המאה הי"ט, כלומר את "המושבות הראשונות".

ויסוצקי ראה ערך בפרסום מסמכים שיעידו על תקופת הייסוד. "הרשימות הללו יקרות" - כתב בהקדמתו - "כי הצג תציגינה לפנינו את ספור המקרים הראשונים בתולדות רעיוננו; ספר תספרנה לדורות הבאים אחרינו איך עשה הרעיון את הצעדים הראשונים, בשנים הראשונות להיבראה; איך הציג את רגליו בראשונה כילד חלש ורפה-כוח, אשר לא נוסה באלה, וגם אחרי עומדו כבר על רגליו, איך כשלו ברכיו וימעדו קרסוליו כפעם בפעם, בהיות דרכו אשר לפניו דרך לא סלולה ומלאה חתחתים".

הרבה מהמכתבים, הכתובים כולם עברית הדורה, נשלחו ליהודה לייב פינסקר, שעמד בראש ארגון חיבת ציון באותן שנים, או לוועדים מקומיים של האגודה; אחרים נשלחו לעורכי כתבי העת 'המליץ' ו'המגיד', ולשורה של רבנים, סופרים, נדבנים ועסקנים שהיו קשורים בענייני חיבת ציון באירופה ובארץ ישראל; ומכתבים נרגשים ממשעו לארץ ישראל נשלחו גם לבני משפחתו. למעט מכתב אחד, כולם נכתבו בין השנים תרמ"ד ותרמ"ח, או 1884 עד 1888, וחלק נכבד מהם קשורים במסעו לארץ ישראל, בשליחות 'חובבי ציון', בקיץ תרמ"ה (1885).

"אונייתנו סבבה אחר כך את הר הכרמל עד אשר באה אל לשון ים חיפה, ונגד עיניי הצהירה לבנת בתי האשכנזים הווידעמברגים, ואחריהם בתי העיר חיפה" (מתוך אגרת עב של ויסוצקי, יא סיוון תרמ"א). חיפה במבט מהר הכרמל, ראשית המאה הכ', מאוסף אמריקן קולוני שבספריית הקונגרס האמריקני

דיוקנו של זאב קלונימוס ויסוצקי, שצורף למהדורה הראשונה של הספר "קבוצת מכתבים".
מאוסף הספרייה הלאומית

קלונימוס זאב ויסוצקי (תקפ"ד-תרס"ד, 1824-1904) נולד בזאגר שבליטא וקיבל חינוך יהודי מסורתי. אחרי נישואיו אף פקד לזמן קצר את ישיבת וולוז'ין, ומאוחר יותר עשה כמה חודשים בישיבתו של בן עירו, ר' ישראל מסלנט, בקובנה. ויסוצקי לא גדל בבית עשירים, אך כישרונו המסחרי הביא אותו להתעשרות בעשור החמישי לחייו, כאשר בית מסחר התנה שייסד במוסקבה נהפך לאחד הגדולים ביותר ברוסיה כולה.

משעה שהתעשר שלח ויסוצקי את ידו למעשי פילנתרופיה רבים. אחד הראשונים שבהם היה יצירת מסגרת למשוררי הצבא הרוסי, ה"קנטוניסטים", שנלקחו בנעוריהם מקרב הקהילות היהודיות ושירתו שנים ארוכות תוך ניתוק ממורשת אבותיהם. יהודים בוגרי צבא אלה היו רשאים - בניגוד לרוב היהודים - לגור במוסקבה, ושם בנה למענם ויסוצקי, עם שותפים, פעילות שתשיבם אל היהדות.

אך עיקר פעולתו הפילנתרופית נעה בשני כיוונים: יישוב ארץ ישראל ושכלול ההשכלה העברית, הן הרבנית הן הספרותית. לנוכח תהליכי החילון וההתבוללות, ויסוצקי היה סבור שעתיד העם היהודי תלוי בהתחדשות היסוד הלאומי ובטיפוח אוצרות הרוח של האומה. הוא היה מהתורמים והפעילים העיקריים של 'חובבי ציון', בייחוד של 'הוועד האודיסאי' (סניף הארגון באודסה, שהיה מטהו המרכזי בפועל) - אם כי חיפש כל העת דרכים לתרום באופן של העמדת "קרנות

קיימות" שהנתמכים ייהנו מהריבית שלהן, ותר אחרי דברים שיאפשרו את התבססותו הכלכלית של היישוב בארץ. הוא עמד בקשר עם שורה של משוררים וסופרים עברים, ותמך בארגונים כמו 'חברת מפיצי השכלה', 'מקיצי נרדמים', 'כל ישראל חברים' ועוד, ואף הגה תוכניות להקמתה של אוניברסיטה לאומית בירושלים, שתכלול 'אקדמיה רבנית', 'אקדמיה עברית' (ספרותית) ו'אקדמיה מדעית'. אכן, ויסוצקי, שנמנה עם שומרי המצוות ויראי השמיים, ראה בהשכלה ידיד ולא אויב, ובהקמת מוסדות דעת כאלה היה בעיניו משום "הכנסת ההשכלה הכללית ורוח חיי הזמן אל חיק היהדות ברוח תורתנו הקדושה". כאשר ביקש לבסס קרן להפצת ההשכלה, עמד על כך ש"כל ספר המחלל את כתבי הקודש לישראל או הדובר סרה על התלמוד... לא יקבל שום פרעמיא", וכאשר החל בשיתוף הפעולה עם אשר גינצבורג, הוא אחד העם, לקראת הוצאת כתב העת 'השלח', כתב לאחד מקרוביו כי הוא בטוח שהעורך לא ייתן מקום למאמרים הפוגעים בדת - ובו, כ"איש יהודי הנאמן לעמו לדתו".

ויסוצקי העניק לאחד העם את הסכום הראשוני להוצאת 'השלח', שהחל להופיע בראשית שנת תרנ"ז בברלין, כאשר המערכת יושבת באודסה. אף אחד העם ראה בהתפתחות השיח העברי והמשכיל דרך לשכלול הזהות היהודית, כפי שתיאר במאמרו הפרוגרמטי בגיליון הראשון: "רק מכ"ע (= מכתב עיתון) חודשי, שאין השעה דוחקתו, מסוגל לחדור מעט מעט למסתרי חיינו, לקבץ על יד את 'מפתחותיהם' המפוזרים בזמן ובמקום, לברר כל חיזיון וכל שאלה מכל צדדיהם השונים, ולקרבו ככה יותר ויותר אל התכלית הנרצה: לדעת את עצמנו, להבין את חיינו ולכוון עתידותינו בתבונה".

ויסוצקי קיווה, בין השאר, כי כתב העת ישמש במה למכתבים ששמר מנסיעתו לארץ ישראל; אך אחד העם הסביר שהמכתבים, שחלקם כוללים ביקורת חריפה על דמויות ציבוריות שהיו עדיין פעילות, אינם מתאימים לבמה זו.

כעבור שנתיים חדל ויסוצקי מתמיכתו ב'השלח' - אך כתב העת כבר הצליח להתבסס, ואילו ויסוצקי המשיך בקשר ובתמיכה באחד העם: הלה היה, לאחר שכבר פרש מעריכת 'השלח', למנהל הסניף המתפתח של תה ויסוצקי בלונדון. לימים היה אחד העם לאחד מהממונים על הסכום העצום שהוריש ויסוצקי לענייני העם היהודי, כמיליון רובל. ברוח חזון האקדמיה של ויסוצקי הוקצה חלק מכספים אלה להקמתו של הטכניון ולהקמת מוסדות חינוך של 'כל ישראל חברים'.

*

השליחות שאליה יצא ויסוצקי בקיץ תרמ"ה - כשהוא בן 61 - הייתה פועל יוצא של אחת מן ההחלטות של ועידת קטוביץ' של חובבי ציון, כמה חודשים קודם לכן. למשלחת הייתה מטרה כפולה: לפעול אצל השלטון העות'מאני בקושטא לבטל את האיסור שהושת על עליית יהודים ועל הקמת מושבות, ולבחון את מצב ההתיישבות בארץ כדי להבין את הבעיות והאתגרים ולברר כיצד תוכל התמיכה של חובבי ציון ברוסיה להועיל לקידומה על הצד הטוב ביותר.

חובבי ציון התקשו לארגן את המשלחת, ובסופו של דבר התקבלה הצעתו של ויסוצקי לצאת בעצמו - כשהוא מממן באופן פרטי את הוצאותיו. אל השלטונות בקושטא לא הצליח ויסוצקי להגיע, והגזירה לא הוסרה; למעשה, ויסוצקי אף אימץ בקושטא את הרעיון שהציעו התורכים עוד קודם לכן, והוא שיהודים פליטים יתיישבו באזורים אחרים של האימפריה, כגון בסוריה; בכך חרג למעשה מן המדיניות של 'חובבי ציון', והצעותיו נדחו בהמשך.

בארץ ישראל עשה ויסוצקי שבועות רבים, כאשר הוא עובר בין המושבות ובין פעילי ההתיישבות, עומד על הצרכים ומחווה דעה - לעתים מעוררת מחלוקת - באשר לעתיד הכלכלי וההתיישבות של המושבות. לפני שובו לאירופה גיבש ויסוצקי את 'הוועד הפועל' הארצישראלי של התנועה, ביפו, כגוף שיעמוד בקשר ישיר עם המרכזים של חובבי ציון בוורשה ובאודסה וירכו כאן את ניהול התמיכה הבאה מאירופה.

המכתבים שבחרנו להדיר ולהציג כאן, מעט שבשום אופן אינו מחזיק את כל המרובה, מייצגים בכל זאת כמה פנים מרכזיים במסעו של ויסוצקי ובתכתובת שלו. יש בהם יומני-מסע מחופי דרום תורכיה, מירושלים ומזיכרון-יעקב; והמחבר פורס בהם היבטים נכבדים ממשנתו ההיסטוריוסופית, האמונית והכלכלית באשר לשיבת היהודים לארצם. איגרת סא היא נספח לאיגרת ס, הממוענת לראשי חובבי ציון, ובפרט ליהודה לייב פינסקר. ויסוצקי מציע בו, לנוכח הקשיים בהתיישבות בארץ ישראל, להפנות משאבים גם ליישוב יהודים באזורים פוריים ופנויים בתורכיה, סוריה ולבנון של ימינו. איגרת סב מופנית לבניו של ויסוצקי, והוא מספר בה בהתלהבות על המכשלים והמראות שחווה בירושלים, ואף בבית-לחם ובחברון. המורגלים במקרא תיאורי עונייה ונוולות של העיר בשלהי שנות השלטון העות'מאני יופתעו למקרא התיאורים המלבבים של ויסוצקי, הנפעם מניצני קיבוץ-הגלויות

ובניין הארץ. שלישית שיבצנו את איגרת סז, המופנית לרב חיים אלעזר ואקס, רבה של פטריקוב בפולין. הרב ואקס היה מראשי אוספי הכספים ל'כולל ורשה', דהיינו ליוצאי פולין ביישוב הישן בירושלים. בשנת תרמ"ה חתם על כרוז נגד חובבי ציון, ובאיגרת ליחיאל-מיכל פינס הסביר כי יש לתמוך רק באנשי היישוב הישן הוותיקים, ולקדם פרודוקטיביזציה על ידי הענקת שטחי אדמה ותמיכה להם ולא לעולים חדשים. מכתבו של ויסוצקי מגיב לדברים, במעין התפלמסות קדם-ציונית-דתית עם עמדה קדם-חרדית. ולבסוף, איגרת פ שנמנעה הוא מיכאל ארלנגר: ממייסדי כ"ח, שותף בהקמת 'מקווה ישראל' ובאימוץ המושבות בידי הברון רוטשילד. כאן משתאה ויסוצקי לנוכח חלוציה של אחת המושבות הראשונות, זיכרון-יעקב; בביקורו בה התכבד להניח את אבן הפינה לבית הכנסת של המושבה, הפעיל עד היום. האגרות נשלחו מיפו, מירושלים ומחיפה.

ההיסטוריון יוסי גולדשטיין, שחקר את תנועת חיבת ציון, סבור כי המסע של ויסוצקי לא מימש את הציפיות שתלו בו, הן בארץ והן בגולה - אם כי אכזבה זו קשורה גם במזל הרע שפקד את 'חובבי ציון' אחר כך, בלי קשר לשליחות זו: כשלים ארגוניים ופוליטיים הביאו לשקיעתה של התנועה, להפסקת התרומות אליה ולמשבר בהתנהלותה, שממנו נחלצה - לפחות לזמן קצר - רק ב-1889. עם זאת, המסע הביא לעולם את המכתבים היפים והרבים, המתארים את אסיה הקטנה ואת סוריה, ובייחוד את ארץ ישראל ואת מפעלי ההתיישבות, ושורה של רעיונות חשובים על שדרוגו האסטרטגי והכלכלי של מפעל ההתיישבות.

העברית היא אכן השפה המקורית של המכתבים, אבל עושרה אינו רק פרי השכלתו של ויסוצקי: הלה העסיק לא פעם סופרים עבריים שינהלו את חליפת המכתבים שלו, וקבוצת מכתבים זו נערכה שוב בידי מי מהם שכונה בשער הספר "איש אמונים" - אולי אברהם שלום פרידברג.

יואב שורק

לקריאה נוספת: יוסי גולדשטיין, *אנו היינו הראשונים, תולדות 'חיבת ציון': 1881-1918*, ירושלים: מוסד ביאליק, תשע"ו; ישראל קלוזנר, "פועלו של קלונימוס זאב ויסוצקי", בתוך קלונימוס זאב ויסוצקי, *קבצת מכתבים שנשלחו לאנשי שם בעניין ישוב ארץ ישראל*, מהדורה חדשה, ירושלים: יד בן-צבי, תשמ"א.

להוציא את הרעיון הקדוש ממחשבה למעשה

מתוך 'קבוצת מכתבים שנשלחו לאנשי שם בעניין ישוב ארץ-ישראל'

טא

**השקפה כללית על אודות האמצעים החדשים אשר על חובבי ציון
להשתמש בהם**

יפו, יום ד', ז' באייר תרמ"ה

במכתבי מן 31 מארט אל ידידי החבר מל"ל, גיליתי מעט את המסכה הנסוכה על פני המקרים העומדים לנו לשטן על דרכנו, ואשר הם הם שהניאו אותנו עד היום מבוא בדרך המובילה אותנו אל המטרה הדרושה. ועתה, אחרי אשר עברו עוד איזה ימים מיום כותבי את המכתב ההוא, אשר בהם ראיתי והתבוננתי וחקרתי ודרשתי עוד, וכל הנודע לי על פי הראיה והשמועה הבאתי בפלס ומאזני המשפט והביקורת – מצאתי כי דבריי הראשונים לא זזו ממקומם, כי כל עיקרי השגיאות אשר עשינו עד היום בשגגה הם סיבות אידיעיתנו בדרכי ארץ תוגרמה ובתכונת שריה, כמו שנעלם ממנו טבע המקומות בעצמם ותוכן לב תושביה העיקריים. וכל עוד שראשי חובבי ציון לא יתבוננו בינה להסיר את המכשול הזה, לא אאמין אם תעלה בידינו להזיז אף אבן נגף אחת מדרכנו. אך אין הדבר נתון להעלות על הכתב. רק זאת אגיד לכם לעת עתה, כי רבים מגדולי אחינו בקושטא היודעים סודות של מעלה מחליטים זאת אל נכון.

והנה ההשתדלות השלילית מצד האחד, והעזר אשר יאבו איזה מאחינו באירופה המערבית להמציא לנו, ואשר השתדלו לא ברוב כי אם במעט להשיג הרישיון מאת הממשלה התוגרמית, הם הסיבות שהסבו בדבר האסור. ועל כן עלינו להיזהר עתה מאוד, לבל ייתנו אחינו מצרפת

מארט: מארט. 31 במארט חל
אותה שנה בפסח.

מל"ל: משה ליב לילינבלום.
סופר עברי מראשי חובבי ציון,
1843-1910.

תוגרמה: תורכיה, וכאן
האימפריה העות'מאנית
בכללותה

ההשתדלות השלילית:
לחצים שהופעלו על המשטר
העות'מאני לבלום עליית
יהודים לארץ ישראל.

ומברייטניה ידיהם בין הציר והדלת, כי היטב לא יטיבו ועוד ירעו... ועלינו להשתדל על פי האופנים אשר ביארתי במכתבי הנזכר.

גם זאת ראיתי ונוכחתי לדעת, כי כל עוד שיצמצמו אחינו חובבי ציון חוג מבטם רק על הארץ הקדושה, נמצא אלפי מכשולים על דרכנו. הן הדבר ידוע אל נכון כי במחוזות יפו, חיפה וירושלים קצר המצע מהשתרע; האחוזות היפות והשדות הטובים שבהם כבר קמו לאחווה לרבים מכל העמים ומכל הכתות הנוצריות, ועל הרוב הוקדשו לבתי כנסיותיהם, והאדונים האלה לא ימכרו אף אם נשקל על ידם אלפי זהב וכסף. על אודות ה"גלעד" עוד לא באה העת, יען היא טרם הוטהרה מיושבי אוהלים, הן הם הבידואינים והנומאדים. ולא נוכל להיות בטוחים, לפי שעה, ברכושנו – רק קבוצות משפחות למאות יכולות להתיישב שם, אבל איה, איפה הגן? ומקור לכסף איהו? מלבד המשא והמתלאה היותר כבדה להפוך ביום אחד אנשים שהיו סוחרים וסרסורים וכדומה לאיכרים עובדי האדמה. כי אם יתיישבו במקומות הנזכרים, אז עליהם להישען רק על יכול הארץ ועל עבודתם בשדה, כי דרכי המסחר אבלות בארץ הקדושה, חרושת המעשה עוד טרם התפתחה, ולשאת עול העבודה הכבדה הזאת לא יוכלו אפוא שאת אנשים אשר עוד לא תם הכסף מאמתחותיהם, ולהקים מושבות רק מבני עניים הוא דבר שאי אפשר. הן אף משפחה אחת לא נוכל לכוון על מכוון בל יימוט על ידי עזר צדקה וחסד, ומכל שכן כלל כולו? לכן עלינו לחשוב ולמצוא מקומות אשר יכשרו לתת לחם ושאר צורכי בני האדם לאלה המשפחות מאחינו אשר עוד טרם נקוב צרור כספם, ועוד כוחם איתם לבנות להם בית בכסף קניינם ולהמציא להם רווח על ידי עבודה בבית ומסחר הבנוי על אדני ההיתר, והנה מצאתי את המקומות האלה.

אדונים יקרים! מי שלא ראה את ארץ הקדם בעיניו, לא יוכל לדעת חין ערכה ושפעת יכולה. סמירנה, רבת אסיה הקטנה, הינה עיר רוכלת העמים ובה אלפי מסחרים הבנויים על תוצאות הארץ: צמר-גפן, שמן, יין, תאנים, טבק, ואם נקים שם בתי עבודה לנקות ולהבר את צמר הגפן מהאגוזים הקטנים המסובכים ומפותלים בו, ומכונות לטחון ולסנן את פרי הזית, לבל יימעכו הגרעינים אשר בתוך הפרי הממררים את השמן ומשנים מראהו לירקון, כי אז יוכלנו להשביע בזה רצון להרבה מאחינו הסוחרים ולהמון פועלים אשר יעבדו עבודתם אצלם. האי "כיאס", הנקרא אי הבשמים, הוא אי מהולל מאוד אשר בירכו ה' בכל הדר חמדת הטבע, ואדמתו תוציא כל יקר, והעצים עושים מבחר כל

הנומאדים: הנוודים.

סמירנה: איזמיר.

אסיה הקטנה: כינוי לחצי האי האנטולי, תורכיה האסייתית.

האגוזים הקטנים: גפן הצמר היא צמח הכותנה. האגוזים הם זרעיו.

כיאס: האי חיוס, ממערב לאיזמיר. סמוך מאוד לחוף תורכיה, אך כיום בריבונות יוון.

פרי. וכמה בתי חרושת נוכל להקים שם, אשר יתנו לחם לאלפי עובדים חרוצים. ומה דמות אערוך לפניכם אדוניי בדבר החופש המחיה את אחינו היהודים היושבים במקומות האלה! איש יהודי מקישינוב, אשר בא הלום עם בני משפחתו ויתיישב בעיר סמירנה ועתה הוא מחזיק שם בית מלון קטן, סיפר לי כי במחיר שלושים ושתיים פרוטות אשר שילם לממשלה, קיבל ממנה תעודה כי הוא ביחד עם בני ביתו הינם אזרחי תוגרמה. מבלעדי הסך הזה לא שילם עוד מאומה, וגם חופשי הוא מכל מיסים וארנוניות. על החזקת בית המלון אין לו כל תעודה, כי אין דורש ואין מבקש כזאת מצד הממשלה. "מערסין", החוף האחרון של אזיה הקטנה הקרוב לסוריא הישנה, ועיר החוף של המחוזות מאדאנא, תרשיש, קעזאר, ערים גדולות עם אלפי כפרים – העיר הזאת בנויה לרגלי הר נֶשְׁפָה ונעים, האדמה לובשת מעטה ירק ותציץ ציץ כל פרי הנגב, תוציא צמר-גפן למכביר, והכבשים בעלי צמר טוב ויפה, עד כי פרץ שם המסחר בצמר וצמר-גפן לרוב. מהעיר תרשיש, הנקראת כפי התוגרים "תרסיס", לא נשאר כי אם שרידי חורבות. הגדת יושבי המקום מספרת כי החורבות האלה הם שרידי בניינים של יהודים ונקראים בלשון ערבי "חורבעת אל יהוד" (חורבת היהודים), שם נוכל לקנות אדמה טובה, דשנה ופורייה למכביר, ומחיר כל דעסיאטין מן 20 עד 25 רובל כסף. מלבד אשר נאותה ממשלת תוגרמה ותיתן הרישיון לחברה בריטאנית לבנות את מסילת הברזל בין מערסין ואדאנא בירת המחוז, והרישיון הזה הוא אבן הפינה ליסוד בניין מסילת הברזל לבאגדאד וכל חופי אסיה הקטנה. בכל חבל הארץ הזאת יוכלו רבים מאחינו בני ישראל להתעשר. במקומות האלה לא יהיה להם כל מכשול על דרכם, והיה בבואם לקושטא, בירת תוגרמה, או יקבלו עליהם שעבודה בהשתדלות הד"ר שווארץ והחכם פחה, ויקבלו כתבי תעודה מאת הממשלה ואז יוכלו להתאחז בכל רחבי ממשלת תוגרמה.

"אלכסנדריטה", עיר החוף של ארם צובה וארם נהריים, העיר הראשונה של סוריה הישנה. עיר קטנה אבל רבת המסחר, ואם אומנם כי אווירה איננו טוב, מסבת האגמים והבצאות אשר סביבותיה, אבל היהודים יכולים להתיישב בבילאן, מקום אשר האוויר טוב עד מאוד, או באנטיוכא, ויכולים לקנות שם שדות וכרמים ולכונן בתי עבודה.

"טריפוליס" של דמשק, הנקראת בערבית "טראבלוס אל שאם", עיר יקרה ויפה, נוף משוש כל הארץ, משתרעת לרגלי הלבנון, ההר הטוב אשר יכיל בקרבו כל ארבע תקופות השנה: ראשו מכוסה תמיד בשלג, חזהו ההר בחורף, טבורו באביב עולמים ורגליו בקיץ תמיד. ההר

מערסין: מרסין, או איצ'ל, בדרום טורקיה, לחוף הים התיכון, לא רחוק מהעיר הגדולה אדנה ומהרי בולקר המתנשאים עד לרום 3,585 מטרים.

נשפה: תלול וחלק.

פרי הנגב: יבולי ארצות הדרום (יחסית לרוסיה ומזרח אירופה).

דעסיאטין: דסיאטין, או דסיאטינה, מידת שטח שנהגה ברוסיה הצארית, השקולה לכ־11 דונם.

הד"ר שווארץ: ד"ר שלמה שווארץ, מראשי העדה האשכנזית באיסטנבול.

החכם פחה: אליהו פחה, רופא הסולטן

אלכסנדריטה: כיום אסכנדרון, בחבל החוף הצפון-סורי הנמצא כיום בריבונות טורקיה. עוד בחבל, נזכרות להלן, בילאן הקרויה כיום בָּלָן ואנטיוכיה הקרויה כיום אנטקיה או הטי.

המבורך הזה, אשר ירהיב עין הרואה בתפארתו ותפארת יבולו, בפלגיו היקרים הנוזלים מצור שדי, בריחו היקר המפיץ נוחות באף כל עובר מהדר פרחי חמד וניצני עצי האורנגים. ומה אומר לכם יקיריי! אין בעטי אומר ודברים לתאר לפניכם את העונג הרב אשר שבעתי למכביר, בבקרי את העיר היפהפייה הזאת וגנותיה הנחמדים. פה יכולים רבים מאחינו לחיות בעושר ובכבוד, אם לא יבואו הלום בידיים ריקנות. וגם בסוריא ובהר הלבנון, אם רבים מאחינו יתיישבו בכל המקומות האלה, הקרובים והסמוכים לארץ הקדושה – ממילא כפורחת יעלה יישוב ארץ הקדושה. הן בהיותם חוסים בצל ממשלת תוגרמה, אז יוכלו רבים מהם להתיישב גם בארץ הקדושה באין מוחה בידם, וגם ישפיעו על ידי העבודה הרבה בבית ובשדה, והמסחר אשר יפרוץ ימה ונגבה, על אלה היושבים או אשר יתיישבו עוד בארץ ישראל, ואלה ייעזרו איש מרעהו על ידי עבודה ומלאכה.

מלבד כל אלה, הן ידוע שהמחמדים הווים, שוכבים בחיק העצלות אשר נסך עליהם האלקוראן, ובאמונתם החזקה כי הכול תלוי במזל לא ישקדו מעצמם להשגיא פועלם בכל עניין הנתון לפניהם, וישליכו ייבם על המקרה בלבד. ועל כן אין כל ספק כי אחינו בעלי הכישרון, אם רק ילמדו לדעת את שתי הלשונות, הערבית והתורקית, המהלכות בארץ, כי יהיו הם הראשונים לכל דבר, פקודה ומשרה. ואך למותר לברר בזה את התועלת הרבה היכולה לצמוח מזה לכלל עמנו ולתקוותו לעתיד.

כללו של דבר, על אחינו חובבי ציון להשתדל בכל עוז להתחקות על שורשי המקומות האלה על ידי אנשים חכמים ונבונים המשכילים על דבר, וגם לספח אליהם אנשים המבינים את שפת הארץ, ולדעת אל נכון את יבול הארץ וכל מיני היגיעה אשר יוכלו להיות לתועלת, ולסקל הדרך לפני אלה מאחינו הבאים להיאחז בה ולהעמיד במרחב רגלם. ובה לא לבד שנהיה בונים חומות יישוב ארץ הקדושה, כי גם נהיה מציבים דלתותיה. – עוד אשוב לדבר על אודות העניין הגדול הזה לעת מצוא.

סב

עיר הקודש ירושלים תיבנה ותיכונן, ביום ג' עשרים יום לחודש השני, אלף ושמונה מאות ושש עשרה לחורבן!

בני היקרים! מעיר קודשנו ירושלים אדבר עימכם הפעם! מהעיר אשר אליה תכלה נפש כל איש יהודה, ועשרות ביום יזכיר שמה; מעיר ציון, ממקום מלכינו ונביאינו, אשלח לכם דבריי אלה. – ביום החמישי

לפנות ערב יצאתי מיפו ואלך לעשות דרכי ירושלימה. כשעה הלכתי בין גני חמד אשר משני עברי הדרך, ואתענג על מראה הגנים האלה המלאים עצי כל פרי. ויפי הפרחים והציצים אשר עוד נשארו עליהם וריח הלימונים ותפוחי הזהב אשר בהם לאלפים ולרבבות שימחו את נפשי לאין קץ. וכשעברנו את הגנים ונבוא בין שדות "מקווה ישראל" אשר לחברת "כל ישראל חברים", ואראה מרחוק את שדרות העצים והבניינים היפים אשר בנתה החברה במקום הזה. עוד מעט כלו כל אלה, ונעבור אל כל השפלה אשר לפני ההרים, ונחל לעלות על הרי יהודה השוממים עתה, ואשר לפנים ינקו אבותינו דבש מסלעיהם ושמן מחלמיש צוריהם. כי גם הסלעים נעבדו אז, ועל עליות המדרגות בהם, אשר במקומות רבים עוד לא נמחו כליל, ניטעו אז גפנים וכרמי זית, ועצי תאנה, והסלעים האלה נתנו יכול למכביר. אך עתה, אין עובד ואין עוד, ורק במקומות מספר תיתן עוד התאנה פגיה והזית פריו, וכל ההרים שוממים ועצבים, כמו יתחננו לכל עובר לחדש נעוריהם כבימי קדם!

כל הלילה עלינו ונלך על הרי הסלעים האלה, וכשעה השישית בבוקר נראתה לעינינו ירושלים החרבה. מיהרתי ואקרע את בגדי וליבי נשבר בקרבי, בזוכרי כי כל עיר על תילה בנויה ועיר האלוהים מושפלת עד שאול תחתיה. אבל עד מהרה הוקל לי מעט ממשא יגוני, בראותי כי החלה ירושלים להתנער מערמת עפרה, ובניה הם בוגיה – כי כל הבתים מימין לדרך עד בואך אל חומת העיר ליהודים הם, בתוכם גם בתים גדולים וטובים. כולם בנייני אבן, בהם גם בעלי שתי קומות, תחתיים ושניים, וכל יושביהם יהודים המה! ראיתי וישמח ליבי ותעלוזנה כליותיי, כי את אשר לא פיללתי ראיתי הפעם. וכן באתי עד מלון בית האורחים של יהודי הנקרא בשם: "בית אשל ירושלים", בית בנוי בטוב טעם כמו באחת מערי אירופה.

ויהי כבואי שלח אליי הרב הד"ר אדלער מלונדון, אשר בא הנה ימי מספר לפני בואי, להודיעני כי יש את לבבו לבקרני בחדרי, יען אשר בפתח-תקווה לא הספקנו לדבר הרבה. אחרי כן בא הרב אליי החדרה ונדבר יחד כרבע שעה באהבה וידידות, ונקבע עת להתייעץ על ענייני המושבות ועל דבר העזר אשר ביכולתו לתת לאנשי פתח-תקווה. אחרי כן נפרדנו איש מעל רעהו. אנוכי, אף כי הייתי עייף מדרכי, כי לא ישנתי כל הלילה, בכל זאת לא אביתי לתת מנוח לי עד אם אתהלך מעט בעיר הקודש ואפקוד את ראשי עדת היהודים בה. בין כה וכה בא אליי האדון בן-יהודה, עורך מכתב-העיתים "הצבי", לקבל פניי, ויואיל

הרב ד"ר אדלער מלונדון:
נפתלי צבי הרמן אדלר, בנו
של הרב הראשי לאנגליה, נתן
אדלר, ומ-1891 הרב הראשי
לאנגליה.

הרב מבריסק: מהר"ל דיסקין.
הגיע לירושלים ב-1877. אשתו
(השנייה), שרה לבית רטנר,
היתה בעלת נכסים ודעגניות,
נודעה כ'הרבנית מבריסק'
והייתה בעלת השפעה על
היישוב.

הרב ר' שמואל סאלאנט: מרבני
העדה האשכנזית בירושלים.

הרב בכר אלישר: כנראה ר'
יעקב שאול אלישר, המכונה
יש"א ברכה; מחותנו של הרב
מאיר פניז'יל ויורשו כ'חכם
באשי'.

ללכת איתי בכל ימי שבתני בעיר זאת אל כל המקום אשר יהיה בדעתי ללכת שמה. ובכן, יצאנו יחד ונחל את דרך "הביקורים" בסדר הזה: ראשונה הלכנו אל הרב מבריסק, אשר אשת בריתו הידועה הרעישה את ירושלים זה כשתי שנים. בבואי ואמצא איש זקן ונשוא פנים; דיברתי איתו מעט על ענייני יישוב הארץ, אך על כל דבריי לא קיבלתי מפיו כל תשובה ברורה, כי לא מצא לו טוב משתיקה. עזבתיהו ואלך אל הרב ר' שמואל סאלאנט, איש קצר הקומה ופנים רוים אך חכם ונבון דבר, אפס כי מרעיון היישוב רחקה נפשו. ואלך ממנו ואבוא אל ראש רבני הספרדים, אשר בידו גם כוח ומשרה מידי הממשלה, הוא החכם באשי הראשון לציון, הרב ר' מאיר פניז'יל, והאיש איש תואר, זקן ושבע ימים, וכבר כבדו אוזניו, מזוקן עד אשר לא יאזין את כל אשר ידברו אליו. לא הרביתי דברים איתו ואברכהו בשלום, ואלך ממנו אל הרב המשנה, הממלא מקומו, הרב בכר אלישר. גם הוא איש תואר הנהו מאוד וחוכמת ליבו תאיר פניו; הוא יושב כמשפט הערביים על כרים אשר על יריעה הפרושה על פני הקרקע, וכל ענייני עדת הספרדים הינם עתה בידו, כי הרב ראשון לציון לא יוכל להתעסק עוד בענייני העדה, כי זקן מאוד. ביקשתי ממנו כי יהיה גם הוא לנו לעזר רוחני בעבודתנו ביישוב הארץ ככל אשר תמצא ידו. ויען ויאמר: גם עד עתה עשו רבני ירושלים כל אשר היה ביכולתם, וגם מהיום והלאה לא יימנעו מעזור ככל אשר יהיה לאל ידם. דיברנו עוד על דבר ההתעוררות הנפלאה הזאת, ויביע בהמשך דבריו: "לו ידעתי לפני עשרים שנה כי כזאת תהיה בישראל, כי עתה עשיתי עושר גדול מאוד, כי בימים ההם הייתה היכולת לקנות אדמה כמעט בחינם, ועתה ישקלו זהב מחירה". אחרי כן הביאו לנו לשתות מים קרים מהולים בנופת ומיץ פרי – הוא הכבוד הראשון הנהוג בארצות האלה לכבד בו כל אורח הבא הביתה, שתינתי גם כן כוס קטנה קהוה. אחרי פרידתי מהרב הלכתי לבקר את בית החולים הנקרא בשם "ביקור חולים" להפרושים, ויישר הבית הוא בעיניי מאוד. עברתי בכל החדרים ואבקר את מיטות החולים ואמצא הכול טוב ונקי, אשר לא פיללתי לראות כזאת בירושלים, ואנדב להבית הזה סך חמישה ועשרים רובל כסף ואירשם בספר הזיכרון אשר להבית הזה. משם הלכתי ואבוא אל בית האדון בן-יהודה ואנוח מעט, ואחרי כן שבתני אל מלון חדרי בבית האורחים.

בשובי ואמצא המון אדם רב עומדים על הרב ד"ר אדלער לבקש ממנו עזרה. רבים בהם מאלה האנשים אשר באו מארץ מגורינו בשנים האחרונות, ועתה הינם ברעה גדולה, כי כסף לעשות מסחר בזה אין להם ורובם לא ידעו כל מלאכה, ורק קולוניות יבקשו כולם. ואללי בא

האדון פינס: הרב יחיאל מיכל פינס (1843–1913). מאבות הציונות הדתית. מיישב ארץ ישראל, איש ציבור והוגה דעות.

האדון פינס, אשר אחרי דבריי איתו מעט על ענייני הארץ והמושבות, הלכנו יחד לפקוד את האדון ד"ר הערצבערג, הפקיד על בית היתומים אשר כוננה חברת יהודי אשכנז. משם באתי אל בית האדון פינס, ואשוב אל מלוני בעת הדלקת הנרות. כזאת הייתה עבודתי ביום הזה, הוא יום השישי. מהעבודה הרבה הזאת עייפתי מאוד ואומר לנוח. את ארוחת השבת אכלתי ביחד עם הרב ד"ר אדלער והאדון בינסוס אשר נספח אליו מאנגליה, ואישן כל הלילה ושנתי ערבה לי מאוד. אכן מתוקה שנת העובד, אם מעט או הרבה יאכל. בבוקר קמתי ואלך להתפלל באחד מבתי התפילה אשר על יד בית האורחים. אחרי קריאת התורה הלכתי בלוויית אנשים רבים אל הכותל המערבי. זמן רב עמדתי לפני האבנים הגדולות האלה, המזכירות את היהודי מה היה הוא לפניו ומה הוא עתה. מימיני ומשמאלי יסבוני ההמון הגדול המתפללים ובוכים, אנשים ונשים מכל ארצות פזורינו ממלאים את כל המקום הצר הזה. בלב עצב נפרדתי מעל האבנים היקרות האלה. שבתי הביתה ואשב בחדרי עד השעה הרביעית, אז נקראתי ללכת ביחד עם הרב ד"ר אדלער לחנוך בית תפילה בבית "מזכרת משה" אשר יבנו בכסף הוועד למזכרת משה מונטיפיורי, והאדון פינס הוא פקיד הוועד הזה בירושלים. ויהי ככאנו וידרוש אחד המגידיים דרוש לכבוד האורחים בעניין היום, ויזכיר לשבח גם את דבר יישוב הארץ. התפללנו שם תפילת המנחה, ואלך אחרי כן לפקוד עוד אנשים אחרים בביתם, ואשוב אל חדרי.

השכמתי ביום הראשון בבוקר ויהי דבריי את הרב אדלער ללכת יחד אל הר ציון, אל קברי מלכי בית דוד לפי המסורה, ועל הר הזיתים; אפס כי אנשים רבים באו אליי לבקרני ולמענם נעצרת ולא יכולתי ללכת עמו כאשר דיברתי. כאשר התפטרתי מהמבקרים אותי, הלכתי עם האדון בן-יהודה, ויען כי רב הדרך מאוד, לקחנו לנו חמורים ונרכב עליהם. בפעם הראשונה בחיי רכבתי על החמור, ואגור בראשונה פן יקרני אסון, אך מהרה ראיתי ונוכחתי כי אך שווא פחדתי, כי חוכמה יתרה ניתנה בבהמה הזאת לעלות הרים ולרדת עמקים, ולעבור נתיבות צרות על אבנים וצורי מכשול ולבלתי הפיל את רוכבה מעליה. עלינו על הר הזיתים וארא את מצבת קבר זכריהו ומצבת יד אבשלום, בניינים עתיקים ונודעים לשם. שבנו העירה, פקדנו אנשים אחדים, ואחרי כן שבתי הביתה. בדרכנו פגשנו אנשים ונשים זקנים, ונערים הולכי רגלי ורוכבים על חמורים, וכולם לבקר את קבר שמעון הצדיק ילכו, כי ל"ג בעומר היום.

את היום הזה יחוגו אחינו בכל ערי ארץ הקדושה ברב פאר והדר. בצפת יחוגו את הילולא דרשב"י על קבר רשב"י אשר בכפר מירון, ומכל

קצות ערי המזרח יבואו יהודים רבים אל מקום הקבר ההוא, ובירושלים הולכים ביום הזה אל קבר שמעון הצדיק. מקום הקבר הזה הוא מחוץ לעיר צפונה במערה בסלע, היהודים קנו את המערה וכברת ארץ אצלה מסביב, ומגדול ועד קטן, מאיש ועד אישה, יבואו שמה כולם לבושים מחלצות ויחוגו ויצחקו ויאכלו וישתו וישירו ויזמרו. ספרדים ואשכנזים, יהודי גרוזיה ויהודי תימן, כולם יושבים חבורות חבורות תחת עצי הזית וישתעשעו ויתעלסו. גם מבני הנכר כמושלמנים כנוצרים יתקבצו אל המקום הזה לראות בחג היהודים, ועל כן בצדק נקרא לו "חג העם". לפנות ערב הלכתי גם אני אל מקום קבר שמעון הצדיק, והנה כל הדרך מלאה עוברים ושבים, אלה הולכים שמה ואלה שבים משם, עד כי כמעט לא הייתה כל יכולת לעבור בין ההמון הרב הזה. בדרך סרתי אל מקום קבר בן כלבא שבוע, אשר יקראו לו גם קברי המלכים, ואשתומם על מראהו הנפלא של המקום ההוא, אשר אין ערוך לו: חצר גדולה ורחבת ידיים חצובה כולה בסלע אחד, ובמדרגות חצובות בסלע ההוא ירדו אליו. בקיר החצר דרומה אולם גדול, ועל המשקוף למעלה מפותחים פטורי ציצים ואשכולות תמרים, ובירכתי האולם פתח צר אשר דרך בו יבואו אל הכוכים הרבים אשר נחצבו בסלע בקירות המערה מפה ומפה, ואשר היו קברים לנכבדי ארץ: למשפחת כלבא שבוע העשיר, או למשפחת הילני המלכה או מלכים אחרים; אך אין מי יודע אמיתת הדבר למי היה.

מחשבתי הייתה ללכת ביום השני ליפו, אך הרב ד"ר אדלער ביקש ממני ללכת איתו חברונה ואיאות לו, ובכן יצאנו ביום השני בצהריים ונבוא אל קבורת רחל אמנו, האם האהובה והרחמנייה הממרת בבכי על בניה כי אינם, והמשתתפת בכל צרותיהם. משם הלכנו ונבוא בערב חברונה, ולמחרת היום ההוא פקדנו את מערת המכפלה, ואצל המקום ההוא, במקום קבורת אבות אומתנו הראשונים, שפכתי שיח לפני אלוהי ישראל, ואזכיר גם את שמות כולכם, בניי היקרים, והיום שבתי הביתה עייף ויגע. זאת פרשת דרכי בירושלים. במכתביי הבאים אוסיף לספר לכם את הליכותיי בארץ קודשנו, ועד כה וכה איפרד מכם חביביי לימים מספר עד בוא זמן הפוסטה השנייה, ופקדתכם שנית במכתביי. שלום לכם וברכו נא בשמי את מכיריי ומיודעיי, ואת כל חובבי ציון.

הנני אביכם המברך אתכם, קז"ו

טז

להגאון הרב אב בית דין דקהילת קודש פעטריקוב והגליל.
עיר הקודש יפו תיבנה ותיכונן, יום ה', ערב ראש חודש סיוון תרמ"ה.

שלום לאדמו"ר!

בבואי עתה לארץ הקדושה במלאכות סגל חבורה, חברת חובבי ציון, אשר שמה לה לקו להושיע את אחיהם האומללים ולהיות לעזר לדכאי רוח אלה, אשר עזבו אמת-המידה בארצם ויאחזו באת ומחרשה לעדור בלא לב ולב את תלמי ארץ הקדושה, פגשתי על דרכי את הרב החשוב ר' יחיאל מיכל פינס, העוסק בעניין היישוב, ובבואי עמו הדברים הנוגעים לכלל היישוב, הראה לי הרימ"פ מכתב מכבודו אליו מי"ז אדר תרמ"ה. שם כבודו היה לי לקסם ועד מהרה נקשרתי אל דבריו הנעימים, יען שמו הטוב ומעשיו לטובת יישוב ארץ ישראל הטו אליו לבות כל חובבי ציון. מי מאוהבי הארץ הקדושה וממחונני עפרה לא שמע שמעו הטוב ופועל פעל זה לפני שנים כבירות לטובת הרעיון הזה משאת נפשו וחמדת כל ישראל? הן כבוד תורתו אמר – ויהיו כרמי אתרוגים נטועים בידי אחינו בארץ ישראל! ועוד ידו נטויה לשובב נתיבות בארץ הקדושה לשבת – לכן למשיב נפש היו לי דבריו היקרים אשר כתב במכתבו הנזכר להרימ"פ, אם כי יש לי להעיר עליהם, ועניינים רבים אשר נגע כבוד תורתו במכתבו הנזכר צריכים ביאור וליבון. ובטוח אני בכבוד תורתו כי במקום גדולתו שם אמצא ענוותנותו וכי יקשיב וישמע ממרום כיסא תורתו לדברי הדל באלפי עמנו, אשר ליבו ונפשו נתונים לצרכי ישראל ולטובת קיומו.

כבוד תורתו מציע לפני הרב ר' יחיאל מיכל פינס הסיבה שעוררה אותו לכתוב מכתבו הנזכר אליו, כי היא בסיבת המכתב שקיבל כבוד תורתו מגבאי כולל פולין בעיר הקודש, השואלים את כבוד תורתו אם ייצאו גם הם למלחמה נגד רעיון היישוב בארץ ישראל כשארי גבאי הכוללים, שחשפו זרוע עוזם להכות חרם את הרעיון הזה, בפחדם פחד פן ואולי יקלקל החדש את הישן, שיסתתמו מעיינות החלוקה. ועל זה בנה כבוד תורתו החלטתו, כי "באמת הרעיון הזה עתה הוא בטעות והנהו קרוב להפסד ורחוק משכר". אבל יסלח נא לי כבוד תורתו אם אשאלהו שאלה אחת קטנה אשר היא גדולה בעיניי: מדוע יגרע חלק האיש הנוסע לארץ הקדושה לאכול שם לחם מיגיע כפיו, אשר גדול הנהנה מיגיע כפיו וכו', מחלק האיש הנוסע לארץ הקדושה לאכול

כולל: הכוונה להתאגדויות
עדתיות של תושבים בירושלים
לקבלת כספי תרומות
("חלוקה") מבני קהילות
מוצאם מחו"ל.

"גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר
מירא שמים". ברכות ח ע"א.

“פשוט נבלה בשוק ואל תצטרך לבריות”. פסחים קיג ע”א.

לחם עצלות? חכמינו ז”ל אמרו: פשוט וכו’, ואל תאמר גברא רבא אנא; פשוט וכו’ ואל תצטרך לבריות... חכמינו ז”ל הקפידו מאוד על מי שעושה תורתו – ובטח גם יראתו – קרדום לחפור בה... ולדעת הקלה, לא נופל בעיני חין ערך האיש הנוסע לארץ הקדושה לעבוד בה את האדמה, מערך האיש הנוסע לארץ הקדושה לשבת בה בחיבוק ידיים ובעצלתיים ומצפה יומם ולילה לחסדי אחיו שבגולה. ואם אחינו הרחמנים בני הרחמנים מגישים להם עזר, מדוע יעלימו עין מאלה העובדים הצריכים לסעד ולתמיכה זמנית, כי כאשר תיתן להם האדמה את פריה, לא יחכו עוד למוצא לחם הצדקה. ומי לא ידע קדושת תפילת העובד, אשר חייו תלויים תמיד בידי ה’ על ידי אדמתו, אשר עיניו בה מראשית שנה ועד אחרית השנה, אשר על כן ישפוך שיחו תמיד לפני אלוהיו: כי ייתן לו יורה ומלקוש בעיתו, כי יערה רוח ממרום על מגד תבואותיו לבל יפם שידפון, לבלי ישודד שדהו ולא תאכל אדמתו, שלא יבש גפנו ולא יכחש מעשה זיתו. ערבה מנחת האיכר הישראלי ועמוקה תפילתו בשופכו נפשו בצקון לחשו ובפורשו כפיו לפני אל מוליד אגלי הטל, בהביעו תפילתו בברכת “ותן טל”. ומי יתאר משגב הרגש של העובד אדמתו, היודע כי כל חיי ביתו ותקוות קיומו תלויים בגשם, ואיש כזה אם יתפלל על קבר “חוני המעגל” או של שארי הקדושים אשר בארץ, אשר בזכותם ובצדקתם חוננו אבותינו ואחינו מאז בחשרת מים, האם לא ירעם הרעם בגלגל מידת הדין, האם לא יעורר מידת הרחמים? רב גדול ונכבד! אין בידינו, קרוצי חומר, למוד יקרת דברים שבלב, אשר אך לפני ה’ תוכן ליבות נתקנו, ומי שמתאוה לתפילתם של צדיקים היושבים בסתר אוהלים והוגים בתורה יתאוה גם-כן לתפילת נשברי לב ודכאי רוח המחכים להתברך מעמל נפשם ויגיע כפיהם.

בייחוד הנני מוצא את עצמי מחויב לפרש לפני כבוד תורתו מגמת חובבי ציון ומטרתם עתה, אחרי אשר ישבו כיסאות למשפט בקאטאוויץ ודנו ושפטו גם שם בעומק הלכות היישוב. אנחנו, מאמינים בני מאמינים, נאמין כי הדבר שנפל בישראל הנהו ברצון אלוהי ישראל. אנחנו בני סגולה ורצוננו הנשגב; הננו האותות הבולטים והמופתים החותכים של ההשגחה העליונה, כי באלה חפצה. ומי לא יראה כי ה’ נתן קולו לפני מחנהו עם סגולתו? ורצון יראיו ביישוב הארץ ובקיום המצוות התלויות בה הלא זה רצונו של מקום, ועין מי לא תשור כי יד ה’ עשתה זאת? כמה נהרי נחלי דמעות נשפכו ודמי אבותינו הנאהבים והנעימים, שהיו מפוזרים בארבע כנפות הארץ, אשר הדמים האלה לו ייקונו אל מקום אחד כי אז לא נראה כל יבשה, וגם הררי עד שראשם בשמיים היו

בקאטאוויץ: ועידת קטוביץ של חובבי ציון התקיימה כחצי שנה לפני כתיבת מכתב זה.

רצון יראיו: רמז לפסוק, שנושאו הוא האל, “רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושעים” (תהילים קמ”ה, יט).

מתכסים בדמם כמים לים מכסים, כמה עצמות מוח וגולגולות של בני אמונתנו נשרפו במשך הגלות החל הזה, כמה בתי מועד לכל חי נמלאו גוויות אבותינו היקרים אשר אויבינו פוררו עצמותיהם, עד כי לו יתחברו מקומות הקברים זה על יד זה כי אז לא הייתה דריסת הרגל לכוהן בחללה של עולם – ובכל זאת לא נולד רעיון קיבוץ גליות בלבבות העשוקים והנרצחים האלה, כי אם כצאן לטבח הובלו; ופתאום בימי הרעמים, בימים אשר הגיעה הרעה עד הנפש, הקיפה הזעקה בכל משכנות יעקב; "ציונה העיזו, בית יעקב לכו ונלכה אל הרי ישראל, שם נכתת אמת- המידה לאתים ומקל הסרסרות למזמרות!". האין בזה השגחה פרטית? כי הגיעה העת, בא הזמן לעשות ולפעול לטובת יישוב ארץ ישראל, עד כי ירחם ה' את יעקב ובחר בנידחיו המקובצים אל חיק אימם העזובה והשכולה, וישמע עוד הדבר הזה בארץ יהודה ובעריה: "ונטעתים בארץ הזאת באמת".

הגלות החל הזה: כינוי מליצי
לחיי הגלות המרים, על פי
עובדיה א', כ.

ובראות גדולי אחינו, מהם רבנים, גאונים עמודי התורה והיראה, חכמים מובהקים וראשים לבית ישראל, גבירים שעוד לא נקפא ליבם... התאספו כולם לעיר קאטאוויץ, לטכס עצה כדת מה לעשות בעניין היישוב: א) להמציא מקור נאמן לעזור ולהושיע להאלה שעזבו מקומותם בימי הפרעות ויתיישבו בארץ הקדושה גם קנו להם אדמה ואין ידם משגת לכוון מושב על מכוון בל יימוט; ב) להשיג רישיון מממשלת תוגרמה על היתר ביאת איזה מאחינו לארץ ישראל; ג) לפקח בשבע עיניים על אלה הרוצים לנסוע לארץ הקדושה להתיישב שם, לבל ילך כספם לטמיון, לבל יאבדו דרך, כי אם לעזרם ולתמכם במועצות ודעת ולהורות להם הדרך ילכו בה. הקלקול שיצא מנסיעת אחינו לארץ הקדושה אשר גזרה הממשלה עליהם לבל יעלו שמה, לא מחובבי ציון יצא ואף לא מפאת פעולתם ועבודתם, אך בעת המהומות והמבוכות יצאו המון משפחות למאות שנשדד רכושם ונשארו בעירום וחוסר כל וגם חייהם תלו להם מנגד ויברחו על נפשותיהם לתוגרמה בכלל ולארץ ישראל בפרט, וכראות הממשלה את העניים והאביונים העירומים והיחפים ציוותה צו לבל יהינו לעלות לארץ ישראל, כי די לה בעוניה ובאביוניה. אות לדבריי: הן לא נמצאה בארצנו חברה בשם "חובבי אמריקה", ואף אין תומכים לאלה היוצאים שמה, ובכל זאת יצאה הפקודה מהרפובליקה האמריקנית לפקידה ושוטריה כי לא יניחו את העניים לרדת אל חופי הארץ החדשה, וכשם שהוקל מעט רוע הגזרה באמריקה ככה הוקל גם כן בתוגרמה. כי ב"ה עתה יבואו רבים ליפו ואין מוחה בידם, בעוד אשר בארצנו יגבר העוני באוהלי יעקב ואין לך יום שלא תהיה קללתו מרובה מחברו... ומי

הוא זה אשר ימלאו ליבו לאמור לאחיו: שבו איש תחתיו, התמו לגווע ברעב ואל יצא איש ממקומו, פן ואולי אם תברחו תבואו למקום שאין יד אחיכם משגת לכלכל אתכם? לא, רב נכבד וגדול בישראל! אין פוקדין על אומללים ואין מצווים על אלה השרויים בצער ובסכנה, וכל אחד יש לו הזכות והרשות להבטיח חייו.

ואם כן אין על חובבי ציון כל אשם, אבל חוב גדול וקדוש מוטל עליהם לחשוב מחשבות ולמצוא עצות במה יעזרו אחיהם לאלה הנסים מן הפח לכל ייפלו אל הפחת, ובזאת חובבי ציון עושים ויעשו, מלבד השגחתם הנמרצה לכל ירבו העניים בארץ הקדושה, וכמה פעמים הייתה קריאת חברת חובבי ציון ואזהרתה לכל אחינו שבגולה לכל יהינו עניים מרודים לעלות לארץ הקדושה, פן מרה תהיה אחריהם. הן תמיד עצת חובבי ציון לכל מי שירצה לעלות שייצור כספו בידו, ואם אחד או שנים יפסידו כספם, הלא כהנה וכהנה יקרו בכל ענייני המסחר שבעולם. כמה וכמה האנשים שאיבדו כספם בענייני מסחר אשר רבים התעשרו בהם, ובכל זאת אין גם אחד מהם אשר ירע-אף-יצריח לגרש את המסחר כולו מן העולם. אומנם כן, יודעים חובבי ציון שאין דבר מסוכן לאחינו היהודים כיצאיה מבוהלת וכללית, אבל גם זאת ידעו וליבם נכון ובטוח: אשר יציאה מיושבת ופרטית, בנויה על אדני הניסיון ותורת מורי דרך היודעים בטיב הארץ, תועיל הרבה להטבת מצב אחינו – ובהשתדלותם זאת אינם כופרים כלל בגאולה שלמעלה מן הטבע. הן לו גם ישבנו רבבות אלפים מבני ישראל בארץ הקדושה, גם אז יהיו צריכים להיות נושעים בישועה אמיתית על ידי כוח נעלה ממרומים, וכשם שמקבלי החלוקה בארץ הקדושה לא הטו בזה הצידה את תקוות הגאולה, ואם כי ישכנו לבטח ירגישו תוקף הגלות, ככה לא ינערו אחינו העובדים חוצנם מתקוות הגאולה. ועוד הפעם אגיד, כי תם אני ולא אבין מדוע ניחס לאלה הרוצים לשבוע לחם על ידי עבודתם בארץ הקדושה כי יאמינו בגאולה רק בדרך הטבע ולא על פי נס: הן עוד רב המרחק מהשגת לחם לשבוע עד השגת גאולה, על פי הבנת המילה שאין בה שיעבוד מלכיות. כאלה וכאלה יחכו לקץ הימין, כהיושבים בטל וכהעובדים הרוצים להוציא לחם מן הארץ, לבבם נשבר בקרבם, בראותם איך עיר אלוהים מושפלת עד שאול תחתייה, דרכי ציון אבלות, שמה ושאינה יופת שער, ויחד ישפכו ליבם לפני יוצר כל להקים הנהרסות ולנטוע הנשמות, לאמר לירושלים תיווסד ולציון תיבנה! חי נפשי, אדוני הרב הנכבד, כי התפללתי במושבת פתח-תקווה בבית המדרש הקטן העומד על נחלת "יהוד" אשר אצל גבולה, ביום החמישי מימי הצומות של בה"ב, והתבוננתי אל נהרי נחלי הדמעות אשר נזלו מאין הפוגות מעיני

אחינו האיכרים, והנני יכול להגיד בפה מלא כי מיום שעמדתי על דעתי לא התפללתי תפילה זכה בשיברון לב ותקווה עמוקה כתפילתי ביום ההוא. כדברים האלה שמעתי גם מפי הרב הגאון ד"ר אדלער, שהיה בפתח-תקווה וירד לפני התיבה להתפלל תפילת הערב בציבור, "כי מעודו לא התפלל בכוונה עצומה במקהלות לבבות נשברים ככתפילה היא". ואיככה יאמין כבוד תורתו כי יראים ושלמים כאלה לא יקיימו מצוות התלויות בארץ? לא רב נכבד! דתי תורתנו הקדושה תמלאנה אם ירצה ה' לכל פרטיהן ודקדוקיהן, ואין גם אחד מהעולים לארץ הקודש החפץ לפרוק מעליו עול תורה ומצוות, כי מי שירצה בזה הוא לא ייסע לארץ הקודש אף אם יינתנו לו אלפי זהב וכסף; לפניו אמריקה ארץ החופש, שם יוכל לעשות מה שליבו חפץ.

עתה אחרי אשר לפי דברינו נפל הטיח עם הקיר, אשר גבאי הכוללים מארץ ישראל טחו תפל בפחדם פן ייגרע מחלקם, ולא רוח ה' דובר מקרבם, כי אם רוח אהבת עצמם – אבא לדבר על אודות עצתו היעוצה. אדוני! גם אני חפץ מאוד כי בני ארץ הקדושה בעצמם, היינו אלה היושבים פה מכבר, ייושעו תשועת עולמים, כי יוכלו למצוא לחמם ביגיע כפיהם ולא יצטרכו עוד ללקט פתותי לחם יבש מתחת שולחן החלוקה. ולדעתי תצמח מזה טובה רבה גם לכלל היישוב, כי באם יתיישבו אחינו ילידי ארץ הקדושה במושבות, אז יוכלו אחרי כן להיות למורי דרך לאחינו מחוץ לארץ הבאים שמה. אבל על כבוד תורתו לדעת: א) כי לא רק בני ווארשא יושבים בארץ ישראל, כי בני הכולל הזה הם המעטים מכל בני שארי הכוללים, ומאי חזו חובבי ציון דמא דבני ווארשא סומק טפי? ב) הסכום אשר ייחשב כבוד תורתו, כי בסך 500 רובל כסף נוכל להושיע למשפחה אחת כי תתיישב בארץ ותוציא לחמה מגנים ומכרמים, יסלח לי כבוד תורתו באומרי לו כי טעות היא בידו. סך אלפיים רובל כסף, ולכל הפחות אלף וחמש מאות רובל כסף, נחוץ לכל משפחה עד אשר תמצא כל הדרוש לה ועד אשר תוכל לשבוע מיגיע כפיה. עשרה דעסיאטין אדמה הדרושה לכל משפחה תעלינה לכל הפחות 500 רובל כסף, ואם נאמר לקנות עבורם אדמה מוכשרת לכרמים וזיתים, הלא עליהם להמתין חמש או שש שנים עד אשר יינתנו להם הכרמים את יבולם. וממה יחיו? האם מדמי החלוקה אשר יקבלו במשך הימים ההם? הן העזרה הזאת לא תספיק להם אפילו על שליש מחייתם ודי צורכם? ואיה איפה לבנות בית הדורש לכל הפחות כארבע מאות רובל כסף ובקרים לחרוש בהם, ואת ומחרשה ושאר כלי העזר הנחוצים לאיכר, לכורם ויגוב? ואם כן לא ייושעו אחינו הווארשאים מהגורלות אשר ייחשב כבודו לעשות.

כלומר: וכי סבורים חובבי ציון שדמם של בני ורשה אדום יותר?

אינני אומר כי חובבי ציון יעזבו את ילידי הארץ, והלא גם עתה בטרם השגנו כל עזר מאיזה מגבאי הכולל, הנני נכון להיות למשען לאלה מאחינו ילידי הארץ שהתאחזו בפתח-תקווה. אם ייתן כבוד תורתו ידו לחברת חובבי ציון נמצא גם כן איזה אופן איך להפיק רצון הנותנים עבור כולל ווארשא בתננו יתרון וקדימה לבני הכולל הזה, היושבים מכבר בארץ ישראל ולאלה שיבואו מפולין להיאחזו בארץ, יען כי כבודו העומד הראש הכולל הזה יביא איתו עזרה מוחשית לאחינו חובבי ציון. אבל לא נוכל להקדיש כל כוחנו ומאודנו רק לבני כולל ווארשא בלבד ולקבל עלינו הספקתם לכל צורכיהם, כי להמציא עבודה למאתיים אנשים דרושים לכל הפחות בערך שלוש מאות אלף רובל כסף, ואם כבוד תורתו ייתן סך חמישים אלף רובל כסף, אז יהיו חובבי ציון מוכרחים לתת עוד מאתיים וחמישים אלף רובל כסף, ומה יעשו עבור אחיהם בני הכוללים האחרים? וקוטן שכלי לא יתנני לחשוב כי כבוד תורתו הרוצה ביישוב הארץ יאבה להושיע רק לבני מחוז אחד וכי יעמיד את אהבתו לרעיון היישוב בכלל על אבן בוחן כזו? כזאת לא אוכל האמין אף אם ארצה! רב נכבד! דבריי אלה יצאו מקירות ליבי, אני מצדיד אין לי כל פנייה ונטייה לאיזה צד מן הצדדים, אנוכי רוצה רק בטובתן של אחינו בני ישראל ולבבי ידמה כי כמוני כן כבוד תורתו ייתן היתרון להכלל על הפרט.

לכן מצאתי לי לחוב להגיש מכתבי זה לכבוד תורתו ולבקשהו בשם אחינו היקרים חובבי ציון, שעל רגלם חונים רבנים נאמנים, חכמים מובהקים, עשירים מופלגים, יראים ושלמים: אנא ייתן נא ידו אלינו! כי מה שיפעל הכלל לא תעלה ביד הפרט גם אם הוא יותר גדול ונכבד. ואלוהי ישראל יאיר עינינו, יכונן מועצותינו לטובת עמו וארצו אשר אהב סלה. אתכבד לבקש מאדוני הרב, כי יכבדני נא בתשובתו הרמה על מכתבי זה לי ולשמי: ק. ז. וויסאצקי עט זָאָהן במאסקווא. כי בעוד איזו ימים אסע אי"ה מיפו.

והנני בזה המכבדו כרום יקרת ערכו,

קלונימוס זאב וויסאצקי

כהתיימי לכתוב, נתיישבתי כי יוכל להיות אשר אתעכב פה עוד כחודש ימים ומזה אסע למקומות הרחצה. לכן אבקש את כבוד תורתו כי יואל נא לבוא בדברים עם הרב הגאון מורנו הרב ר' שמואל מאהליווער בבאיאליסטאק ועם הד"ר הנכבד ל' פינסקער באודיסה, אשר אודיעם אם

הרב שמואל מאהליווער: הרב שמואל מוהליבר, מראשי חיבת ציון, רבה של ביאליסטוק.

ירצה ה' מפה ממעלת כבודו ומתשובתי לכבוד תורתו כי יפה להקדים השעה בעניין כללי כזה אשר בכוחו להמציא לחם למשפחות רבות בישראל וגם לסול מסילה חדשה בחיי אחינו בדרכי מציאת מחייתם וכלכלתם.

□

חיפה, עיר הקודש תיבנה ותיכונן, יום ג', כ"ז סיון, אלף ושמונה מאות ושש עשרה לחורבן.

כבוד אדוני הנעלה, מורם מאחיו ודגול ברבבותיהם, אוהב שערי ציון וחובב משכנות יעקב, חפץ ביישוב ארץ הקדושה ומעורר להרמת קרן ישראל, כבוד שם תפארתו מורנו הרב מיכאל ערלאנגער נרו יאיר.

אדוני! במכתבי אשר שלחתי לכבודו בימים הראשונים לחודש הזה שכחתי להודיעהו כי מילאתי דברו על דבר חברת "עזרת נידחים", ובעת היותי בירושלים לקחתי לי מועד ואבקר את ועד החברה היקרה ההיא ואת חבריה היקרים. כמו כן, שמתי עיני וליבי אל פועל פועלו עד היום לכבוד ירושלים ולתפארת היהדות כולה, ומה מאוד שמחתי בראותי כי אין כל נפתל ועיקש בפעולות החברה.

כל בני הוועד הם אנשי מידות, וכל מטרתם להרים קרן ציון וירושלים, ויש תקווה כי לימים יבואו תפעל החברה אי"ה גדולות ונצורות ותהיה לברכה ולתהילה בקרב הארץ. אנוכי מסרתי ליד סוכן החברה סך מאה וחמישים רובל כסף עבור חובבי ציון, ותנאי התניתי עמהם כי יבנו בכסף הזה מעון אחד עבור משפחה אחת ממשפחות התימנים. כן מסרתי לידם סך 23 רובל כסף בתור שליח מצוה מאחרים שנתנו, ועל דעתי נדבו המנדבים כי אחלקם בירושלים, ואנוכי מצאתי לנכון למסרם ביד הוועד הנכבד והחברה היקרה, ואני תפילה כי ירבו החברים אוהבי ציון אשר חננם ה' ויש להם, ואשר יאבו להאציל מברכתם לטובת החברה היקרה הזאת, אשר רב טוב צרור בכנפיה.

עתה מצאתי לנכון להודיע לכבודו כי עשיתי נסיעתי לחיפה למען שים עין על מושבות "יסוד-המעלה", אשר כוננוה אחינו המיזריטשים ואשר הם היום בצרה גדולה מאוד, כי יחסרו להם כל האמצעים הדרושים למי שירצה לעבוד את אדמתו ואשר אשוב להושיעם בשם חובבי ציון ככל אשר יעלה בכוחנו. ובואי הלום אמרתי מצווה הבאה לידי אקיימנה, היא – לבקר את המושבה "זיכרון-יעקב". מיהרתי ואבקר

את המנהל היקר באדם, אשר מצאתי בו כל טוב וכל יקר, חכם מצוין, טוב לב, אוהב עמו ואחיו, ועל כולם הוא רוצה באושרן של בני המושבה זיכרון-יעקב וכאב ירחמם וידאג להשתלמות קיומם החומרי והמוסרי, הוא האדון הנכבד ה' ווארמזער נ"י, השתעשעתי עם האיש היקר הזה באהבים, ומאוד שמחתי לשמוע ממנו עצות טובות בדברים הנוגעים לכלל היישוב.

ווארמזער: יהודה לייב וורמסר,
המפקח מטעם הברון רוטשילד
על זיכרון-יעקב.

ביום א' י"ז סיון, נסעתי בלוויית האדון היקר הזה לזיכרון יעקב, ומה רחב ופחד ליבי מרוב שמחה וגיל בראותי את המקום הזה! אין זה כי אם עד חי על כישרון אחינו, שמוכשרים הם לכל דבר אשר יפנו אליו להתעסק בו. ככישרונם לערב מערבם ולסחר ימה וקדמה, כן יתרון הכשרם בשנותם מצבם וישלחו יד לאת ולמחרשה. גם בזה השכילו עד מהרה לעלות מעלה, על כל צעד וצעד אנחנו רואים כישרון עז. פה נפגוש מסילות כוננו ידי אחינו בבקעה ובהר, מקומות שהיו מלאים אבני גנף וצורי מכשול הושמו למישור ונעשו לשדמות פוריות. כן אדוני! זיכרון יעקב הוא עד חי על כישרון אחינו, וזה שער הרחמים נכחו בא הברון במאור ושמש צדקתו וחמלתו על אחיו, וינטלם וינשאם להושיעם בכל עוז למען יוכלו לראות חיים. מעשה הצדקה הזאת עם תוצאותיה הטובות תוכלנה לסתום פיות מקטרגים השמים תהלה בעמנו, ופה נגלתה צדקתם בעצם השמיים לטוהר. אדוני יסלח לי נא על אשר ארבה לדבר, אבל מה אעשה ורגשי לבבי פרצו פרץ לצאת, עד כי אינני יכול לעצור בעדם. אדוני יוכל לשיש ולשמוח על המקרה אשר אינה אלוהים לידו לדבר טובות באוזני הברון האדון המושיע, ולעוררהו כי ירחם את עמו ויציב לו יד בראשי מרומי הרי ישראל. דור נולד יביע צדקת אדוני שהיה המעורר לדבר מצווה כזאת, שהיא-היא אבן הפינה ויסוד מוסד לתקוותנו לימים יבואו ולשינוי מצבנו בעמים על ידי עבודת האדמה, ותולדת ישראל תציב ציון נכבד לשמו ולזכרו. זר זהב עשה אדוני לספר תולדותינו, אשר תכיל את תנועת היישוב, וכתר שם טוב יינתן לו מאחיו.

ביום ב' ח"י סיון לפנות ערב כיבדני האדון ווארמזער נ"י להניח אבן הראשה לבניין בית תפילה לאביר ישראל בזיכרון-יעקב. כל קהל אחינו העובדים התאספו אל המקום הנקדש לבית ה'. התפללנו תפילת המנחה. אדוני! אין בפי מילים לתאר עומק התרגשות הלבבות אשר השתפכו בתפילתנו זאת. קהל אנשים מאחינו שהיו סוחרים ובעלי בתים, בראותם כי עת צרה היא ליעקב בארצות מגוריהם, עזבו מקומותם ופרנסותם בנפש מרה ויבואו לעבוד אדמת הארץ הקדושה,

מאשרים מתעים: מורי-דרך
המוליכים בדרך שגויה.

בתקוותם כי יסולו הדרך לפני אחיהם, ובאשמת מאשרים מתעים באו היקרים האלה עד כיכר לחם, ולולא קדמם הברון ברחמיו וברוב חסדיו כי עתה תמו חס ושלום לגווע ברעב. ממכון שבתו השגיח הנדיב אליהם וישועתם באה ומעשי ידיהם כוננו עליהם. עתה שפרה עליהם נחלתם, ואחרי כלותם עבודתם כחוק היום, הנה רגליהם עומדות פה ועיניהם וליבם נשואים השמימה בתפילה לאל גומל עליהם, בתודה על העבר ותקווה לעתיד, כי בחסד אל ביד מלאכו הנאמן יעשו חיל וחפצם הקדוש בידם יצלח.

אחרי כלות התפילה נשאתי דברים אחדים לפני קהל אחינו, דברים אשר יצאו מקירות לבבי, בהם עוררתים על הרגעים האלה שהם רבי הערך בתוצאותיהם לימים יבואו. אחר כך נשא ה' ווארמזער מדברותיו ויזכור להם את העבר, ויעביר כל טוב השר הנדיב על פניהם ופזרונו של הברון, ויעורר כמו כן את אחיו כי יחיו בשלום ובמישור. דבריו העירו רגש רב, כל עין זלגה דמעות. אחרי כן סגרתי את ספר הגלוי המכיל בקרבו את קורות המושבה מהחל ועד כלה, והנחתי עליו את האבן הראשה. ישבנו לשולחן אשר נערך במקום הזה, ונישא כוס יין ונשת לחיי הברון המלאך המושיע את אחיו, לחיי משפחתו הרוממה בישראל, לחיי אדוני אשר עיניו משוטטות אל קצה ארץ הקדושה ולבבו נתון לרעיון היישוב, לחיי הרב צדוק כהן, לחיי האדון שייד, לחיי באי כוח הברון העושים פה מלאכתם באמונה, לחיי כל חובבי ציון היודעים להוקיר פועל פעלתם לטובת עמכם, ולנחמת האם השכולה אשר זה אלפי שנה מתרפקת היא על בניה כי יבואו לתוכה. להקת שרים ונוגנים מאחינו הקולוניסטים שרו ברכת אמן והללויה, גם ירו בקני רובה אחר כל ברכה וברכה. אחרי כן שרו: "שומר ישראל, השומר את עמו בעיר ובכפר, בבקעה ובהר, בשדה וביער, ישמרם מכל צר וצער!"

הרב צדוק כהן: רבה של פריז,
מראשי חובבי ציון וידידו של
הברון רוטשילד.

שייד: אליהו שייד, נציגו
הראשי של הברון רוטשילד
בארץ.

אדוני, יקבל נא עתה ברכתי ברכת מזל טוב ליום הזה, יום זכינו לירות אבן הראשה לבניין בית תפילה לאביר יעקב בזיכרון יעקב. היום הזה יוחק בספר תולדות ישראל, כי לא רק בית לתפילה נבנה בו, כי גם הונח בו יסוד מוסד לבניין תקוותנו.

אבי ישראל יקבל ברחמים וברצון את תפילת בניו שהתפללו ושיתפללו בעד שלום מיטיביהם אשר בתוכם יימנה גם אדוני הנכבד.

הנני עבדו ומכבדו המברכו,

קז"ו.